

117
 står: **degurðr**, læs: **dogurðr**.
 S. 72 l. 7 f. n. står: **gh** eller **g**, læs: **gh** eller **g**.
 S. 75 l. 4 f. o. står: **þvøgu**, læs: **þvøgu**.
 S. 75 l. 3-2 f. n. I Romsdalen og Nordmøre er form
sykjá formodentlig de hyppigste.
 S. 84 l. 4 f. o. Nordenfor Folden findes *å°* i det minds
 Vigten.
 S. 86 l. 2 f. n. Overgangen fra *erð* til *al²* er hovedr
 nordenfor Foldenfjorden.
 l. 10 f. o. står: vokalernes, læs: vokalteg
 11 f. n. står: fem., læs: sv. fem.
 o. står: har i rodstavel

Oversigt

over

de trondhjemske dialekters slægtskabsforhold.

Ved Amund B. Larsen.

I videnskabselskabets årsskrift for 1881 udgav jeg en liden
 afhandling „Oplysninger om dialekter i Selbu og Guldalen“,
 hvori jeg fremstillede eksempler på de i disse bygder forher-
 skende regler for ligedannelse, apokope og bøining. Jeg søgte
 der blandt andet at give eksempler på, hvorledes de trondhjen-
 ske bygdemål går over i de søndenfjeldske, og tænkte derv
 iene forståelsen af, hvorledes i det hele overgangen mell
 at optræde.

Det Kongelige Norske
Videnskabs Selskabs Skrifter
(Kgl. Norske Vidensk. Selsk. Skr. 2011 (4), 243-248)

Amund Bredesen Larsen
*Oversigt over de trondhjemske dialekters
slægtskabsforhold*
DKNVS Skrifter 1885¹

Arnold Dalen

Noregs teknisk-naturvitenskaplege universitet

I 1886 vart det i *Det Kongelige Norske Videnskabs Selskabs Skrifter 1885* trykt ei avhandling, «Oversigt over de trondhjemske dialekters Slægtskabsforhold», som kom til å sette merke etter seg i historia om norsk dialektgransking. Forfattern, Amund B. Larsen, var fødd i Grue i Solør, og etter studiane ved Universitetet i Christiania var han i fire år, frå 1879 til 1883, klasselærer i Trondheim. Han var innvalt medlem av DKNVS, og i 1882 hadde han i *Skrifter 1881* publisert ei kortare avhandling, «Oplysninger om Dialekter i Selbu og Guldalen», eit arbeid som av Didrik Arup Seip er karakterisert som «den første moderne dialektavhandling innenfor vårt sprog». (Seip 1938, s. 196).

I dette første arbeidet tar Larsen for seg sentrale sider ved dialektane i Selbu, Tydalen, Holtålen, Støren og Melhus. I ei programerklæring i innleiinga seier han seg å vera «et Barn af Naturfagenes Tid» (Larsen 1882: 31). Ei side av den naturvitenskaplege holdninga hos Larsen er at han som elev av Johan Storm er sterkt opptatt av og godt orientert innafor den nye fonetiske vitskapen som voks fram i 1870- og 80-åra, og som Storm var med å utforme.

Han vil vise samanhengar og skilnader mellom dialektane, og der han finn likskap, vil han heller finne forklaring ved å legge vekt på kulturhistoriske forhold enn å trekke inn eldre innvandring. Innvandring og førhistoriske stamme-

---

¹ DKNVS Skrifter 1885, nr. 2, s. 37-117.

grenser vart i det førre hundreåret ofte brukt av dialektforskarar som forklaring på dialektforhold i samtida. Når A. B. Larsen i drøftinga av dialektane i Selbu og Gauldalen legg større vekt på det han kallar kulturhistoriske forhold, dvs. kulturelle samanhengar og påverknader, så representerer dette ei nyare retning i dialektologien.

«Oversigt over de trondhjemske dialekters slægtskabsforhold» frå 1886 står sentralt i norsk dialektologi. Det er det første større norske vitskaplege arbeidet innafor dialektgeografien og det er til dels teoretisk nyskapande.

I denne avhandling gir Larsen først ei kort skissering av hovudinndelinga av dei norske dialektane. Ivar Aasen hadde i sin grammatikk delt dei i tre: «Den nordenfjeldske Række», «Den vestenfjeldske Række» og «Den søndenfjeldske Række», og hovudkriteriet for dei nordlege måla, som omfatta dialektane frå og med Romsdalen og nordover, var apokopen. I «Oversigt...» lanserer A. B. Larsen den todelinga i austnorsk og vestnorsk som seinare i det store og heile har vorti ståande i norsk målføreframstilling. Han drøftar grunnlaget for denne inndelinga og nemner fleire kriterium, men reknar ulik eller lik utvikling av trykklett vokal etter lang og etter kort staving (han bruker ikkje her omgrepet 'likevekt'), og forekomst av «tykt l» som dei to viktigaste. Han peikar på at når det gjeld desse to dialektkriteria, er det fellesskap mellom austlandsk og trøndersk. Begge reknar han til austnorsk nettopp fordi dei, i motsetning til vestnorsk, har tjukk eller «kakuminal» l og fordi utviklinga av trykklett vokal er betinga av kvantiteten i trykkstavinga. Innafor austnorsken er austlandsk og trøndersk underavdelingar, og det er først og fremst *apokopen*, bortfall av trykklett vokal etter lang staving, som blir sett opp som eitt av dei mest karakteristiske trekk for trøndersken. I denne samanhengen kjem Larsen inn på den viktige rolla som «fordelingen av udåndingstrykket», dvs. trykkaksenten, spelar for språkutviklinga. Denne forklaringsmodellen kjem han også inn på i samheng med forenkling av diftong (s. 80-81).

Mens avhandlinga frå 1882 berre omfatta ein del av det trønderske dialektområdet, er perspektivet i «Oversigt ...» utvida. Larsen har her eit eige kapittel om «Trondhjemsken inndeling» der han gir eit detaljert oversyn over utbreiinga av lydlege fenomen innafor dialektområdet, slike som palatalisering, både av velar konsonant og av opphavlege dentalar, monoftongering og diftongering. Også innafor trøndersken skil han tydeleg mellom austlege og vestlege trekk. Inndelinga hans i indre og ytre mål på grunnlag av dei kriteria han trekker fram, har også stort sett vorti ståande. Berre når det gjeld indre namdalsk, som no er rekna til dei indre måla, ser Larsen ut til å vera i tvil om plasseringa (s. 48).

Larsen må ha samla eit omfattande materiale om dei trønderske dialektane i løpet av dei fire åra han var busett i landsdelen, og han har registrert enkelte språklege nyutviklingar som først seinare fekk gjennomslag. Eit eksempel på det finn vi i kapittelet om diftongane (s. 80-82). Etter eit oversyn over utbreiinga av diftongforenklinga i dalane i Sør-Trøndelag, drøftar han artikulasjonen av diftongane i trønderske dialektar utan monoftongering. Han har observert at den er ikkje den same som sønnafjells,

«diftongens glidelyd», dens sidste del av den trangere artikulation, har ikke så sterkt eftertryk og ikke så relativ del i hele diftongens længde, som den almindelig har søndenfelds (s. 81).

og at tendensen til diftongforenkling har gått lengst i Surnadalen og på Frosta, der både *ei*, *øy* og *au* er forenkla framfor konsonant. Den same tendensen har så Larsen registrert i andre bygder både på Nordmøre og på Innherad, men i mindre grad i Sunndalen og Stjørdalen. Denne forenklinga av diftongane er historisk sett av relativt ny dato, og det er A. B. Larsen som først har registrert og beskrivi denne utviklinga.

I denne avhandlninga lanserer han (s. 84) ei forklaring på den kvalitative forskyvinga av dei bakre lange vokalane, hevinga av o-en, framflyttinga av u-en (dvs. overgangen frå «europeisk» til norsk o- og u-kvalitet), og delabialisering av y-en (*y>i*) i enkelte dialektar. Larsen meiner at det er overgangen *á>â* som har sett i gang denne prosessen. Den nye å-en (av *â*) kom artikatorisk for nær den gamle «europeiske» o-en som vart skuva oppover. Den heva o-en kom så for nær den «europeiske» u-en som da var flytta lenger fram. I enkelte dialektar kunne den framskuvu u-en bli så lik y-en at denne vokalen vart delabialisert (itakisme).

Det er også i «Oversigt ...» at Larsen presenterer forklaringa på to ulike utviklingar av opphavleg trykksterke korte vokalar. Resultatet av den eine prosessen kallar han «sænkede vokaler» og av den andre «åbne vokaler» (s. 85-100)². Denne distinksjonen mellom lågning og opning (bokmål 'senkning' og 'åpning') har seinare vori mykje diskutert (jf. Hoff 1962, s. 122-143), men har ikkje vorti forlatt.

I avhandlninga trekker han inn opplysningar om nabodialektar: jemtisk, herjedalsk, østerdalsk og romsdalsk. Han prøver å sjå samanhangen innafor heile dette midtskandinaviske dialektområdet og forklarar fellestrekk og avvik ut frå kulturelle og psykologiske forhold. Den rolla som kulturelle og økonomiske tilhøve hadde spela i dialektutviklinga, var nok trekt fram av dialektologar frå andre land, først og fremst i Sveits og Tyskland, men A. B. Larsen er svært tidleg ute og hører til i fremste rekke av dei som bruker ein slik forklaringsmodell, og

² Eksempel på opning: *hol>høl*, på lågning: *hol>hål*.

det nettopp i denne avhandlinga. Han legg rettnok ei viss vekt også på busettingshistoria for å gi bakgrunn for dialektforhold i notida. Bl.a. nemner han at kystbygdene må vera busette frå sør, mens dei indre bygdene har fått innvandring av folk gjennom Gudbrandsdalen og Østerdalen, og at kontakten mellom dei indre og ytre strøka kan ha vori svak i lang tid. Dette skulle da forklare den relativt store dialektskilnaden det er mellom dei ytre og dei indre måla i landsdelen. Likeins viser han til innvandringsforhold som forklaring på likskapstrekk mellom trønderske og nordsvenske dialektar. Men Larsen går ikkje nærare inn på desse teoriane, og seier at ein ikkje kan uttala seg meir sikkert om dei før det er samla meir omfattande materiale om dialektane i det trønderske målområdet og i distrikta som grensar opp til det. Han avviser såleis ikkje innvandringsteorien, men i framstillinga er det kulturell samanheng og kulturpåverknad i vid forstand som det heile tida blir lagt vekt på.

I drøftingane av samanheng og skilnader mellom dialektane legg Larsen stor vekt på kontakt som forklaring. Han peikar såleis på den rolla fiske har spela for utviklinga av dialektane på Fosen. Den stadige kontakten mellom folk med ulike dialektar som fiskeria skapte, førte til at «dialekten derfor [er] bleven gneden og slidt» (s. 46). Som eksempel nemner han mangelen på dativformer på Fosen. Her er det brytinga mellom dei indre trønderske dativformene i fleirtal med endinga *-om* eller *-åm* (*husom, husåm*) og dei ytre formene utan *-m* (*huso, huså*) som skal ha ført til at dativen har vorti oppgitt på Fosen.

Ved at han trekker fram reint psykologiske og sosiale faktorar som drivkraft i dialektutviklinga, viser han seg som ein tidleg forløpar for den seinare soslolingvistikken. I "Oversigt over de trondhjemske dialekters slægtskabsforhold" lanserer han idéen om «nabo-opposition» som forklaring på enkelte dialektskilnader mellom grannebygder. Denne idéen ligg bak når han nemner at, sjølv om fjellet skil dei to bygdene Tydalen og Holtålen, og sjølv om Tydalen og Selbu ligg i same dalføre og hører til Selbu prestegjeld, hører dialekten i Tydalen nærare saman med Holtålen, og særleg hovudsoknet Ålen, enn med Selbu. Årsaka ligg i kulturmotsetningar:

Hovedsognet Selbu, hvor agerbruget og kvernstensbedriften er viktigere næringsveie, står derfor mere fremmed for tydalingen. Uagtet nutidens forhold i høi grad er skikkede til at udrydde lokalpatriotismen, skal der endnu være forholdsvis sjeldent, at der ingåes ægteskaber mellem Tydalen og Selbu. Såvidt jeg har forstået er det nærmest tydølingerne, som holder sig for overlegne. (s.43-44.)

Sjølve ordet «naboopposition» bruker han for første gong ved forklaringa på den sterkare graden av palatalisering av velar i dialekten i Børse i forhold til den mindre gjennomførte palataliseringa i Orkdalen, Meldalen og Støren:

...det kan være naboopposition, fortættelse af dalboens sans for sit eget her, hvor han mødte Børgsen, som mouillerer så meget mere. (s.52).

Resonnementet er det same ved forklaringa på at den trykklette vokalen *e* i visse dialekter er gjennomført i enkelte endingar i staden for *i* :

...både i best. sv. m. og i best. plur. på opr. **irnir**, **irnar** er *e* ved naboopposition bleven herskende ved de ytre dele af Trondhjemsfjorden, f. eks. tildels på Hiteren, i Bjugn, Rissen, Orkedalen, Børgsen og Bynæsset, såsom i *døvren* (dørene); der også adj. *vaatjen*, ellers, *vaatjinjn* eller *vaakjinjn*. (s.105.)

Larsens resonnement omkring særtrekka ved Trondheim bymål viser også at han alt tidleg var inne på nærmast reint sosiolingvistiske tankebanar. Eit tydleg døme på det er påvisinga av at bymålet pga. stadig kontakt mellom folk med ulike talemålsbakgrunn og dermed språkleg ustabilitet har unngått det som vart oppfatta som ekstreme lydutføringar, spesielt «at lade ligedannelsen gribe så sterkt ind, at formerne blev ukendelige» (s. 47). Likskapen mellom dialekten på Fosen og bymålet på dette punktet har i følge Larsen delvis årsak i påverknad frå kystmålet, «men det meste af ligheden må siges at komme deraf, at byen har været under ligeartet påvirkning med Fosen.» (loc. cit.) Det kan vera interessant å merke seg at når det gjeld forenklinga av det morfologiske systemet i Trondheim bymål, ei forenkling som karakteriserer bymål generelt, meiner Larsen at her har «analogierne en langt sterkere magt [...] end lydlovene» (s. 47). I den junggrammatiske skolen var 'analogi' brukt som forklaring på avvik frå «språklovene» og gav opning for å framstille dialekt i eit større samfunnsmessig perspektiv. A. B. Larsen gjekk vel ein god del lenger i sine forklaringsmodellar og framstår ikkje som nokon dogmatisk junggrammatikar. Det kan elles vera at framstillinga av dei strengt «junggrammatiske» dialektologane som ein av og til støyter på, er ein konstruksjon skapt for å sette opp ei motsetning.

Det er elles eit imponerende oversyn over dei trønderske dialektane som A.B. Larsen har prestert i «Oversigt ...». Avhandlinga er rik på idear og er inspirerende lesnad, trass i at uttryksforma er heller klosset. Larsen var framfor si tid når det gjaldt nye idear, men nokon stilistisk meister, det var han ikkje.

Referansar

- Amund B. Larsen: «Oplysninger om Dialekter i Selbu og Guldalen.» *Det kongelige Norske Videnskabers Selskabs Skrifter* 1881. Throndhjem, s. 31-72.
- Amund B. Larsen: Oversigt over de trondhjemske dialekters slægtskabsforhold. *Det kongelige Norske Videnskabers Selskabs Skrifter* 1885. Throndhjem, s. 37-117.
- Hoff, Ingeborg: Opning og lågning. *Maal og Minne* 1962, s. 122-143.

Seip, Didrik Arup: *Norsk biografisk leksikon 1*, 1938. B. 8, s. 195-200.

Vidsteen, Chr.: *Oplysninger om Bygdemaalene i Søndhordland*. 1882. Bergen.

Summary

Amund B. Larsen's «Oversigt over de trondhjemske dialekters slægtskabsforhold» (Survey of the relationship between the dialects of Trøndelag) from 1886 is considered to be the first important scholarly study on Norwegian dialect geography. Theoretically it is innovative. In this study Larsen discusses problems like the main division of Norwegian dialects and that of the Trønder dialects in particular. He observed a starting monophthongization in parts of the area and he sees the raising of the vowel o, the fronting of u and the subsequent delabialization of y in some dialects as the effects of a so-called chain shift caused by the rounding of the long a.

In dealing with the relationships between the Trønder dialects internally and in relation to neighboring dialects, Larsen stresses the importance of cultural contacts, and he underscores psychological and social factors. In this study he launches the idea of 'neighbour opposition' as an explanation of some dialect differences and of dialect levelling in coastal and urban areas. Some of Larsen's ideas can be seen as an early stage of sociolinguistic theory.